

PENSION REFORM IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE ur. Elaine Fultz, 2002. International Labour Office, Budimpešta, 350 str.

PRIVATISING OLD-AGE SECURITY: LATIN AMERICA AND EASTERN EUROPE COMPARED, Katharina Müller, 2002. Frankfurter Institut für Transformationsstudien, Frankfurt na Odri, 140 str.

Prikaz*

Ne volim akcijske filmove. Baš me briga što tamo neki Tom Cruise skače u *Nemogućoj misiji* sa 106. kata i preskače motociklom preko provalija. Sve je to lako. Ma ko ga briga?! Velike mi hrabrosti i odvažnosti, sve je to namješteno, njemu neće pasti dlaka s glave. (Naravno, moja averzija prema tom žanru nema nikakve veze sa stalnim uzdisanjem moje drage i njezinim popratnim riječima: “Joj, kako je zgodan i hrabar”). Stvarno bih želio Cruisea vidjeti u pravoj, životnoj *Nemogućoj misiji* u kojoj bi mirovinskom reformom trebao istodobno očuvati ekonomsku sigurnost starijih osoba (umirovljenika) i ostvariti održivi proračun. O mirovinskim reformama u Srednjoj i Istočnoj Europi izašle su nedavno dvije stvarno odlične knjige.

Elaine Fultz iz Tima za Srednju i Istočnu Europu Međunarodne organizacije rada uredila je dva toma knjige posvećene mirovinskim reformama. U prvom tomu pod nazivom *Restrukturiranje s privatizacijom* razmatra se stanje u Mađarskoj i Poljskoj, zemljama koje su provele korjenite mirovinske reforme. Drugi tom izlaže promjene javnih sustav mirovinskih sustava u Češkoj Republici i Sloveniji, koje su provele samo manja prilagođivanja u mirovinskom osiguranju.

Urednica u uvodnoj dionici prvog toma uspoređuje mirovinske reforme u dvije promatrane zemlje. Autorica polazi od raznih teškoća u primjeni (posebice vezanih uz zahtjeve novoga informatičkog sustava), upozorava na nedostatak koordinacije između novih reformiranih mirovinskih sustava i prava u nereformiranom javnom invalidskom osiguranju, razmatra neodlučnost u donošenju bitnih parametara novih privatnih sustava, istražuje sudjelovanje, tržišnu strukturu i djelovanje novih mirovinskih fondova te, konačno, nastoji utvrditi tko snosi tranzicijski trošak privatizacije mirovinskog sustava. Fultz naglašava da su u obje zemlje nositelji reforme i privatizacije mirovinskih sustava, u skladu s predloženim modelom Svjetske banke, bila ministarstva financija, dok su ministarstva rada i socijalne skrbi nastojala preoblikovati postojeće javne mirovin-

* Prilježeno (*Received*): 2.6.2003.

Prihvaćeno (*Accepted*): 16.6.2003.

ske sustave. Provedene reforme jasno pokazuju da su u tom nadmetanju mjerodavnih državnih ustanova očito prevladala ministarstava financija.

Nedovoljna suradnja ili oprečni stavovi mjerodavnih državnih tijela utjecali su na nepotpunu ili *zbrzanu* pripremu provođenja mirovinske reforme, što je utjecalo na nedovoljnu transparentnost odlučivanja, slabu institucionalnu pripremljenost te znatno pogoršanje u prikupljanju mirovinskih doprinosa (što je, naravno, posve suprotno željenom i očekivanom poboljšanju u njihovom prikupljanju). U Poljskoj je gotovo najvažniji preduvjet uspješne privatizacije bilo uvođenje osobnih mirovinskih računa, a to u potpunosti nije ostvareno ni do danas, više od četiri godine od početka reforme. Mirovinska bi reforma u tranzicijskim zemljama trebala postići znatne pozitivne gospodarske učinke, prije svega razvoj financijskog tržišta i povećanje štednje, smanjivanje siromaštva i ekonomske nesigurnosti starijeg stanovništva, te smanjivanje mirovinskih rashoda.

Prema iskustvima Mađarske i Poljske, koje su najviše odmaknule u uvođenju osiguranja na više stupova i privatizaciji sustava, pokazalo se da u tim zemljama, među ostalim nastaju dva složena i ne lako rješiva problema. Prvi je to što su manji mirovinski fondovi (pogotovo u Mađarskoj) dosad imali mnogo veću učinkovitost i najveće neto prinose na uložena sredstva, uz istodobno manju pozornost javnosti i medija. Drugi je velika opasnost od pretjerane koncentracije fondova, čime bi opasno mogla biti ugrožena tržišna utakmica, narušena mogućnost korisnika u izboru fondova i otežana uloga države u njihovu reguliranju i nadziranju. U obje promatrane zemlje prekratko je razdoblje za donošenje konačnih zaključaka o uspješnosti fondova i visini povrata od njihovih ulaganja, ali su većinom – zbog još uvijek nerazjašnjenih razloga – ostvareni realni *gubici* u ulaganjima (u Mađarskoj približno 4% godišnje u razdoblju 1998-2000, te u Poljskoj, ovisno o fondu od 3 do čak 14%).

Mária Augusztinovics bila je koordinatorica skupine domaćih stručnjaka koja je istraživala mađarska iskustva mirovinske reforme i privatizacije sustava. U Mađarskoj je početkom tranzicije zbog produženoga prosječnog trajanja života, nisko utvrđene dobi za odlazak u mirovinu, učestalog prijevremenog umirovljenja te smanjivanja broja osiguranika (zbog zatvaranja poduzeća i ograničenih mogućnosti zapošljavanja) odnos između broja umirovljenika i osiguranika bio nepovoljan, uz istodobno visoka izdvajanja za mirovinsko osiguranje i relativno niske mirovine, što je sve stvorilo potrebu za mirovinskom reformom. Visina mirovine većinom nije ovisila o uplaćenim doprinosima, postojala je prevelika solidarnost u pomaganju siromašnima (što nije motiviralo bogatije da više i dulje rade te uplaćuju veće mirovinske doprinose), a mirovine su se nedovoljno usklađivale s galopirajućom inflacijom, tako da je bilo narušeno načelo pravednosti.

Stoga je početkom 1998. započela mirovinska reforma koja je obuhvatila promjene u javnom mirovinskom sustavu (prije svega povećanje dobi za odlazak u mirovinu, drugačiji obračun i usklađivanje mirovina, s tim da je sustav međugeneracijske solidarnosti još uvijek utemeljen na utvrđenim naknadama, ali je znatno smanjen i preoblikovan) te uvođenje privatnih mirovinskih fondova. Zabilježeno je veliko povećanje broja članova i imovine privatnih fondova, ali su se ozbiljni problemi pojavili u neodgo-

varajućem informatičkom sustavu koji je zastario u smislu opreme i programa, tako da se vrlo teško mogu dobiti malo zahtjevniji podaci i provesti složenije analize. Zastarjela ili neprilagođena oprema i organizacijska struktura utječu na nedovoljnu suradnju osiguranika, poslodavaca i mjerodavnih tijela, pa se još uvijek gotovo 6% ukupnih doprinosa ne uplati u odgovarajući mirovinski fond.

U cjelini, u Mađarskoj nije posve jasno tko gubi, a tko dobiva mirovinskom reformom (u uvjetima jednakih izdvajanja za mirovinske rashode), ali je već sada očito da privatni mirovinski fondovi imaju znatno više administrativne i marketinške troškove od onih što ih ima javni mirovinski sustav. Naravno, potpuni učinci mirovinske reforme i mirovinskog sustava, koji se sastoje od javnoga i privatnog osiguranja, biti će posve jasni tek njegovim potpunim *sazrijevanjem*, kada više neće biti osiguranika samo u javnom mirovinskom sustavu.

Agnieszka Chępa-Domiączak autorica je dionice o poljskoj mirovinskoj reformi iz 1999. Uz sve gotovo podjednake ograničavajuće tranzicijske čimbenike koje smo već naveli za Mađarsku, potrebno je podsjetiti da je Poljska jedna od malobrojnih tranzicijskih zemalja u kojima je porastao odnos između prosječne mirovine i prosječne plaće (s 50% 1989. godine na 64% 1995.), iako je to više posljedica snažnijeg smanjivanja plaća nego mirovina. Ipak je poljski javni mirovinski sustav međugeneracijske solidarnosti doživio jednoglasne kritike da je skup, nejasan i nepravedan, da ima velike troškove, te da su mirovine malene i nesigurne.

Stoga je javnost relativno lako prihvatila njegovu reformu, i to više zbog negativnog stava o postojećem sustavu, a manje zbog pozitivnog mišljenja o predloženim promjenama. Približno trećina ispitanika se nadala pozitivnim učincima mirovinske reforme, podjednaki udio njih u to nije bio uvjeren, a petina je bila prilično skeptična u njezino pozitivno djelovanje. Najnaklonjeniji mirovinskoj reformi bili su mladi ispitanici, visokoobrazovane i visokokvalificirane osobe, dok je gotovo polovica nestručnih radnika bila u strahu da će se njihov položaj u budućoj mirovini pogoršati. Chępa-Domiączak navodi da je odgovarajući zakon o mirovinskoj reformi upućen u ubrzani (nedovoljno pripremljen) parlamentarni postupak (zakon je usvojen doslovno *jedan* dan prije predviđene primjene), pa stoga ne treba čuditi da su se pojavila mnoga nekompatibilna rješenja s postojećim sustavom, kao i u njegovoj provedbi. Mjerodavna služba za prikupljanje mirovinskih doprinosa (ZUS) teško je mogla utvrditi kojem privatnom fondu osiguranik pripada, a voditelji fondova imali su ozbiljnih teškoća u osiguranju odgovarajućeg ponašanja (u skladu sa zakonom) svojih predstavnika pri privlačenju novih članova. Nedovoljna promišljanja i rasprave pri usvajanju zakona utjecali su na ubranu potrebu dopunskih zakona i odredbi, pogotovo vezanih za odgovarajući zakonski okvir za isplatu anuiteta i rješenja prijelaznih mirovina (koje trebaju služiti kao supstitut za neke od mirovina koje su postojale u prijašnjem sustavu).

Provedena reforma prvog stupa međugeneracijske solidarnosti utemeljena je na načelima određenih (utvrđenih) doprinosa (*Notional Defined Contribution – NDC*). U uvjetima NDC-a iznosi mirovina određuju se s obzirom na očekivani (i na odgovarajući način indeksirani) kapital koji prikupi svaki sudionik tijekom svog radnog vijeka. (Taj je kapital pretpostavljen, očekivani ili virtualni jer je taj novac, iako evidentiran,

potrošen u sustavu mirovinskog osiguranja međugeneracijske solidarnosti). Vjeruje se da se time povećala transparentnost mirovinskog sustava, ostvarila veća stabilnost njegova financiranja, znatno ublažila preraspodjela u sustavu te poboljšala povezanost doprinosa i mirovina (istina, i smanjile se mirovine). Marketinški troškovi privatnih mirovinskih fondova vrlo su veliki i čine više od polovice njihovih ukupnih rashoda. Stoga su, usprkos relativno visokim naknadama, privatni mirovinski fondovi u 1999. i 2000. godini ostvarili gubitke. Nadalje, prema predviđanjima, donedavni povoljni odnos između prosječne mirovine i prosječne plaće mogao bi zbog mirovinske reforme pasti za dvije trećine, pa bi među umirovljenicima mogla znatno porasti opasnost od siromaštva. U ublažavanju neželjenih posljedica mirovinske reforme u Poljskoj bit će presudan ubrzani razvoj sustava socijalne skrbi i pomoći starijem stanovništvu koje je siromašno.

Uvod u drugi tom ove publikacije priredila je **Katharina Müller** (poznata i našim čitateljima po iznimno zanimljivom tekstu *Strukturalne mirovinske reforme u tranzicijskim zemljama: politički sudionici i uloga države* – *Financijska teorija i praksa*, br. 2/2002). Müller navodi da za razliku od Poljske i Mađarske, Slovenija i Češka Republika nisu provele radikalne promjene svojih mirovinskih sustava, već su znatno promijenile prvi stup međugeneracijske solidarnosti i stvorile zakonodavni okvir za “klasičan” drugi stup mirovinskog osiguranja vezan za pojedina poduzeća (Slovenija), te državnim poticajnim sredstvima potaknule dobrovoljno privatno mirovinsko osiguranje (Češka Republika).

O političkoj ekonomiji mirovinske reforme u Sloveniji piše **Tine Stanovnik** (koga su naši čitatelji upoznali u radu *Mirovinski sustav i mirovinska reforma u Sloveniji* – *Financijska teorija i praksa*, br. 3/2000). Stanovnik je za potrebe izlaganja o kretanju i promjenama slovenskog mirovinskog sustava razgovarao s 19 u tu problematiku neposredno uključenih sudionika (ministara, političara, stručnjaka, predstavnika umirovljeničkih stranki i drugih). Slovenija je od osamostaljenja doživjela velike političke, institucionalne, ekonomske i društvene promjene, ali mirovinski se sustav, začudo, vrlo malo promijenio. Parlament je u prosincu 1999. usvojio novi mirovinski zakon koji je kombinacija prilagođenog sustava međugeneracijske solidarnosti, modela utvrđenih naknada obveznog osiguranja te obveznoga i dobrovoljnog dodatnog kapitaliziranog mirovinskog osiguranja. Dodatno osiguranje može se ostvariti putem postojećih ili posebnih novoosnovanih financijskih ustanova na temelju odobrenja dobivenoga od ovlaštenih državnih tijela. Za poticanje dodatnoga kolektivnog osiguranja država je uvela znatne porezne olakšice, ali je utvrdila i relativno visok prag za njihovo ostvarivanje (u početku 66% zaposlenih u pojedinoj tvrtki, a kasnije 51%). Početni visoki postotak zaposlenih bio bi teško ostvariv za većinu poslodavaca jer je znatan dio zaposlenih starije dobi i/ili nisu zaposleni puno radno vrijeme, pa nisu zainteresirani za dodatno osiguranje (osim ako ga u većoj mjeri ne bi snosio poslodavac). Poslodavci su, naravno, neskloni preuzeti cijeli teret i obično traže da se njegov određeni dio financira iz plaća. Dosadašnja su iskustva pokazala da poslodavci snose nešto više od polovice troškova dodatnoga kolektivnog mirovinskog osiguranja. Broj privatnih mirovinskih fondova i društava, jako se povećao ali je još prerano govoriti o njihovu budućem razvoju.

Stanovnik vrlo jasno izlaže povezanost promjena na slovenskoj političkoj sceni i mirovinske reforme, te ulogu stranih konzultanata i institucija. Veliki zagovornik reformi bio je ministar financija Mitja Gaspari, a za njih se i neočekivano zalagao, pogotovo za uvođenje drugog stupa, i Tone Rop, ministar rada, obitelji i socijalnih poslova. Europski stručnjaci koji su sudjelovali u pripremi pokazali su različita i oprezna mišljenja o uvođenju drugog stupa, dok su slovenski stručnjaci za socijalnu sigurnost, iako skloni provođenju reformi, bili odlučno protiv uvođenja drugog stupa utemeljenog na obveznoj mirovinskoj štednji. Iako se činilo da će Slovenija uvesti obvezni drugi mirovinski stup kapitaliziranog osiguranja, veliki otpori pojedinih organizacija i udruga (posebice sindikata), kao i relativno velik slobodni manevarski prostor (zbog male zaduženosti zemlje) prema Svjetskoj banci (koja u Sloveniji, za razliku od većine drugih tranzicijskih zemalja, nije imala znatniju ulogu u procesu mirovinske reforme) omogućio je *preokretanje ploče* te je Slovenija uglavnom očuvala javni mirovinski sustav. Ta je zemlja ipak postupno provela bitne parametrijske promjene mirovinskog sustava međugeneracijske solidarnosti, tako da će prijelazno razdoblje u ponekim slučajevima trajati do 2023. godine.

Posljednja razmatrana zemlja u ovoj publikaciji jest Češka Republika, o kojoj piše **Martin Mácha**. Najvažniji sudionik mirovinske reforme započete 1995. godine bilo je Ministarstvo rada i socijalnih poslova. Do 2006. godine predviđeno je postupno povećanje dobi za odlazak u mirovinu, proširenje obračunskog razdoblja za mirovinu, uvođenje strožih odredbi o indeksiranju mirovina i, vjerojatno najvažnije, pojačavanje povezanosti između doprinosa i mirovine. Time bi trebala biti ublažena preraspodjela između pojedinih skupina umirovljenika. Sadašnja – još uvijek visoka – stopa doprinosa za javno mirovinsko osiguranje od 26%, vjerojatno neće biti dovoljna za financiranje sustava.

Radi osiguranja dodatne mirovine od 1994. godine postoje privatni mirovinski fondovi. Sudjelovanje u njima je dobrovoljno, ali pomaže i država poticajnim sredstvima. U nekoliko godina postojanja privatnih mirovinskih fondova najveći su problemi bili visoki troškovi njihova poslovanja (koji se vrlo često pokrivaju iz imovine fonda), prilično niska prosječna stopa doprinosa osiguranika, smanjeni prihod fondova i oslabljeno zanimanje građana. Poseban je problem neodgovarajuća moć nadzora državnih tijela nad radom privatnih mirovinskih fondova. Od 1994. godine dva su fonda završila u stečaju, a došlo je do spajanja više od polovice ukupnog broja fondova. Ministarstvo rada i socijalnih poslova predviđa predložiti dopunu zakona tako da se razdvoji imovina fonda od operativnih troškova.

Slično kao i u Sloveniji, veliko je bilo značenje raznovrsnih političkih sudionika, a očuvanju (promijenjenoga) javnog mirovinskog sustava, prema Máchinu vjerovanju, najviše su pomogle čvrsta fiskalna politika te niska razina vanjskog duga. Moguće oživljavanje rasprava o mirovinskoj reformi usmjerene prije svega na uvođenje obveznoga kapitaliziranog mirovinskog osiguranja (drugog stupa), ovisit će i o pogoršanom odnosu umirovljenika i aktivnog stanovništva (te, slijedom toga, o povećanju stope doprinosa za javno mirovinsko osiguranje) ali i o promjenama na češkoj političkoj sceni, odnosno o mogućem budućem dolasku neoliberalnih političara na vlast. (Kako je poz-

nato, od 7. ožujka 2003. godine predsjednik države je Vaclav Klaus, vođa Građanske demokratske stranke, naklonjen neoliberalnim idejama, dok je premijer vlade lijevog centra socijaldemokrat Vladimir Spidla.)

U kraćem zaključnom dijelu drugog toma Katharina Müller uspoređuje mirovinske reforme u Češkoj i Sloveniji. Tu autorica (na str. 128) upozorava na to da je potpuna ili djelomična privatizacija mirovinskog osiguranja bila jasna politička preporuka kakve su reformatori u Istočnoj Europi dobivali iz inozemstva, ali su ipak domaći politički procesi eventualno dovodili do prihvaćanja ili odbijanja radikalne mirovinske reforme. Čini se očitim da nepovoljno financijsko stanje mirovinskog sustava, koje uvjetuje velike transfere iz proračuna središnje države, otvara prostor za znatnu uključenost ministarstva financija u taj proces. Na sličan način veliki vanjski dug znači veću uključenost i Svjetske banke. U Sloveniji i Češkoj Republici nedostajala su oba elementa – utjecaj Svjetske banke i veći naglasak na radikalnoj mirovinskoj reformi – kao bitnom načinu (mogućeg) smanjivanja javnog duga i povećanja stope nacionalne štednje, pa stoga ministarstva financija i Svjetska banka nisu bili (previše) uključeni u proces mirovinske reforme. Ujedno, političari u obje zemlje su bili posve svjesni da privatizacija mirovinskog sustava kratkoročno i srednjoročno znači velike fiskalne troškove, pa nisu željeli zagristi u tu prilično kiselu jabuku.

Velika posvećenost mirovinskim reformama, iznimno dobro poznavanje problematike te visoke analitičke sposobnosti Katharine Müller očituju se i u njezinu radu *Privatising Old-Age Security: Latin America and Eastern Europe Compared*, (Privatizacija mirovinskog sustava: usporedba Latinske Amerike i Istočne Europe), publikaciji što ju je izdao Institut za tranzicijska istraživanja iz Frankfurta na Odri. Tekst se sastoji od osam poglavlja. Nakon kraćeg *Uvoda*, Müller objašnjava političku reformu i utjecaj različitih sudionika u postupku promjene mirovinskih sustava. Autorica to povezuje sa strukturalnim čimbenicima, posebice s financijskim stanjem postojećega mirovinskog sustava i visinom vanjskog duga. Radikalna mirovinska reforma što obuhvaća i privatizaciju sustava može biti signal što ga zemlje u razvoju i tranziciji odašilju Svjetskoj banci i Međunarodnome monetarnom fondu da su savjesno prihvatile ponuđene savjete i usuglasile politiku, čime se poboljšala njihova kredibilnost kod međunarodnih financijskih ustanova.

Iako je diljem Srednje i Istočne Europe veći broj zemalja proveo (ili namjerava provesti) korjenite promjene svojih mirovinskih sustava (istina, neke samo ozbiljnim parametrijskim reformama), nedovoljna je pozornost pridana objašnjavanju razloga *nove mirovinske pravovjernosti* ili očuvanju postojećih (iako promijenjenih) mirovinskih sustava. Müller vjeruje da se uglavnom može pripisati postojanju epistemološke zajednice – mreži stručnjaka u određenom području sa zajedničkim programom i jednakim ponašanjem, ali njezini sudionici vjeruju u određenu istinu te u niz normativnih i uzročnih postavki. Tako imaju podjednake načine razmišljanja i približno podjednako djeluju u praksi.

Mirovinska je reforma velik zalogaj za svaku vlast jer ona (najvjerojatnije) uvelike znači povećanje ekonomske ranjivosti i gubitak sigurnosti znatnog dijela stanovništva (naravno, i biračkog tijela), a ujedno duboko mijenja vjerovanja i tradicije koje po-

stoje o ulozi države. Kako su obično njezini najgrlatiji zastupnici makroekonomisti iz ministarstava financija, pozornost se pridaje troškovima mirovinskog sustava, a ne socijalnim ciljevima koje treba ostvariti. Kako je poznato privatizacija mirovinskog osiguranja započela je na čileanski *supstitutivni* način (u kojemu je doslovce prekinut javni sustav međugeneracijske solidarnosti i zamijenjen privatnim osiguranjem), ali osim u vrlo malom broju zemalja (Boliviji, Salvadoru i Meksiku), češće se provodio *miješani* (*argentinski*) model reforme, u kojem se javnom sustavu dodaje nova privatna kapitalizirana komponenta obveznog osiguranja (uveden je još u Urugvaju i Kostariki). U Južnoj Americi (odnosno u Peruu i Kolumbiji) postoji još *paralelni* model, u kojem privatno kapitalizirano osiguranje alternativa javnome, a rezultat toga je istodobno postojanje i natjecanje dva paralelna sustava. Iako se činilo da će (prema riječima tadašnjeg predsjednika Carlosa Menema) *zastarjeli sustav međugeneracijske solidarnosti zauvijek nestati iz društva*, ozbiljna financijska kriza koja je pogodila Argentinu znatno je narušila oba sustava mirovinskog osiguranja. Latinskoamerička iskustva jasno su pokazala da pretvaranje implicitnoga mirovinskog duga eksplicitnim ne rješava probleme kratkotrajne fiskalne neravnoteže, a pretjerano oslanjanje na deficitarno financiranje uvelike može rezultirati povećanjem makroekonomskih rizika.

Izlaganje uvjeta i razvoja mirovinskih reformi u Srednjoj i Istočnoj Europi, Müller započinje mađarskim iskustvima te ističe da je zanimljivo kako je prvu privatizaciju sustava u regiji započela i provela vlada pod vodstvom bivših komunista. Vlada lijevog centra trebala je naći način zaustavljanja rasta velikog vanjskog duga i njegova smanjivanja, u uvjetima gotovo potpunog gubitka povjerenja međunarodnih financijskih ustanova u sposobnost zemlje da podmiruje dugove, pa je mirovinska reforma ponajviše poslužila kao signal njezine spremnosti i sposobnosti za provođenje strukturnih promjena. Müller za poljsku mirovinsku reformu podsjeća na priličnu nespремnost mjerodavnih tijela i postojanje velikog broja *mrtvih* računa na koje uopće nisu uplaćivani doprinosi. To je sve uvelike pridonijelo porastu nepovjerenja u pouzdanost provođenja reforme. Autorica također izlaže povijest hrvatske mirovinske reforme te naglašava kako su kritičari (i mogući protivnici) mirovinske reforme bila tek manja skupina stručnjaka za mirovinsko osiguranje te poneke od sindikalnih organizacija, dok su druga sindikalna udruženja bila osnivači mirovinskih fondova i izrazito naklonjeni mirovinskoj reformi. U cjelini, mirovinska je reforma u Hrvatskoj privukla iznenađujuće malu pozornost javnosti, a razlog je možda veća usmjerenost *mirovinskom dugu* iz 1993. godine i relativno dugo razdoblje od najave i početka reforme (1997) do njezina završetka (2002). Slično kao i u Hrvatskoj, u Bugarskoj su se sindikati od oštrih protivnika pretvorili u poduzetnike u poslu obveznoga kapitaliziranog mirovinskog osiguranja u modelu koji smo uvjetno nazvali *miješanim*. Vlada je odobrila porezne poticaje, ali, kao u mnogim drugim zemljama, nije stvorila odgovarajući zakonski okvir niti predvidjela tijelo za nadzor mirovinskih fondova. Autorica zaključuje da u privatizaciji mirovinskog sustava nisu bitne samo sposobnosti privatnog sektora već su podjednako važne i mogućnosti države. Slijedom toga, zemlje koje se odluče za strukturnu mirovinsku reformu trebaju unaprijed ostvariti znatna ulaganja u ljudski kapital i poboljšanje informatizacije javnog sektora, inače privatizacija mirovinskog sustava postaje vrlo opasna strategija.

Bez obzira na opravdane kritike o nesavršenosti odgovarajućih zakonskih odredbi i navode da bi reformu trebalo provesti kada se postigne razvijenost tržišta kapitala i financijskog sustava, većina zemalja u tranziciji ima vrlo mali manevarski prostor te je u njima mirovinska reforma nužnost. U uspješnoj pripremi, odnosno poboljšanju već započetih mirovinskih reformi (ili barem uz utjehu da su gotovo svi bili nedovoljno spremni ili neorganizirani pri promjeni sustava) prikazane publikacije Međunarodne organizacije rada te Katharine Müller mogu biti od velike koristi.

Predrag Bejaković